

podľa úvodných slov autora je určená ako študijná pomôcka pre základné kurzy etiky a predstavuje usporiada-

nú sumáciu marxistického etického skúmania posledných rokov.

M. Blchová

KRITIKA PSYCHOANALÝZY A BIOLOGISTICKÝCH KONCEPCIÍ

Kritik der Psychoanalyse und biologischer Konzeptionen. Ed. W. Friedrich, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1977, 197 strán.

V západných krajinách nadobudli veľkú popularitu rôzne psychologizujúce a biologizujúce názory na vývin človeka a jeho vzťah k spoločnosti. Idey psychoanalýzy, teórie rasizmu a agresivity hlboko ovplyvnili teoreticko-metodologické východiská buržoáznych vied o spoločnosti a ich prostredníctvom získali dnes mimoriadne exponované postavenie v rámci buržoáznej ideológie a politiky. Antropologické smery buržoáznej filozofie, ako aj niektoré revizionistické koncepcie spoločnosti prehľbujú a „kultivujú“ svetonázorovú pozíciu psychoanalýzy, vychádzajúcu zo základnej tézy, že vývin osobnosti a spoločnosti je koniec koncov determinovaný a vysvetliteľný „z pudovej štruktúry“ individua. Cieľom recenzovaného zborníka je vypracovať marxisticky fundovaný kritický prístup k biologizujúcim a psychologizujúcim koncepciám. Jeho potreba je o to naliehavejšia, že ide nielen o orientáciu v zložitej a často-krát ťažko prehľadnej situácii v spomínanej problematike, ale aj o účinnejší a dôslednejší boj proti buržoáznej ideológii a politike.

V centre pozornosti je analýza filozofických, svetonázorových a spoločensko-politických aspektov psychoanalýzy ako teoretickej koncepcie. Spoločným menovateľom všetkých štúdií je ukázať, ako nepochopenie alebo odmietanie dialektiky človeka a spoločnosti vedie k naturalistickému

a ahistorickému definovaniu podstaty človeka.

Táto kniha je pre čitateľa pútavá z viacerých hľadísk. Oboznamuje s rozsiahlou kritikou psychoanalýzy a rôznych koncepcií agresivity a rasizmu, ukazuje, kedy psychoanalýza ako terapia môže dosiahnuť liečivé účinky, autori v nej rozvíjajú základné črty marxistickej teórie osobnosti a objasňujú pojmy ako: vedomie, podvedomie, pudy atď. Zborník pozostáva zo štyroch štúdií a predslovu.

Lucien Sève vo svojej štúdií hľadá príčiny nového oživenia psychoanalýzy v širokom vedeckom a spoločensko-ideologickom kontexte a súčasne zdôrazňuje svoj principiálne odmietavý postoj ku každému pokusu spojiť freudizmus s marxizmom do novej jednoty. Na príkladoch z dejín vedy a filozofie autor výstižne poukazuje na to, aký úzky a vzájomne podmienený je vzťah medzi vedou a ideológiou. Ani psychoanalýza nie je výnimkou, takže postavenie a riešenie jej problémov je zložitou ideologickou reflexiou objektívnych spoločenských procesov v období prechodu k imperializmu, ktoré si vyžiadali zmenený pohľad na problémy človeka.

Psychologizáciu spoločenských procesov približuje autor na príklade Freudovho stotožnenia podstaty náboženstva s mechanizmom individuálnej neurózy. Podáva hlbokú kritiku Freudovej redukcie spoločenských vzťahov

na psychické stavy a zážitky individua. Východiskom poznávania podstaty človeka, na túto úlohu si totiž psychoanalýza robí nárok, nie je objektívna spoločenská realita ako konkrétny a nevyhnutný základ konania a správania individua, ale skúmanie psychickej individuality. Pri prekonávaní priepasti medzi individuálnou a masovou psychológiou si vypomáha Freud extrapoláciou biologického princípu reprodukcie základných etáp fylogenézy v ontogenéze. Na základe hrubej analógie z biológie zavádza pojem „psychická dedičnosť“, ktorá je pre Freuda jediným prostriedkom dať spoločenskému individuálnu základ a individuálnemu spoločenský význam.

Na množstve citátov z Freudovho diela autor dokazuje, že psychologizovanie spoločenského, biologizovanie psychického, naturalizovanie ľudského sú tri veľké postuláty, ktoré tvoria základ pre „integračnú“ funkciu psychoanalýzy a jej centrálnu miesto medzi spoločenskými vedami. Takto vzniká nárok psychoanalýzy mať ústrednú úlohu pri vysvetľovaní vzťahov v náboženstve, umení a vôbec všetkých spoločenských javov.

Lucien Sève dospieva k záveru, že nesprávne určenie miesta, funkcie a významu psychoanalýzy je výsledkom idealistického chápania spoločnosti. Jeho výrazom je rozpoltenosť psychoanalýzy, ktorá skúma individua zo zorného uhla ich „pudového potenciálu“ a spoločnosť redukuje na morálno-právnu inštitúciu s represívnou funkciou. Preto všetky sociálno-politické protirečenia predstavujú len rôzne podoby „večného“ antagonistického konfliktu medzi individuum a spoločnosťou. Autor výstižne načrtáva základné rozdiely medzi psychičnom (das Psychische) zvierafa a človeka, zložitý proces prechodu od animálneho k humánnemu, analyzuje pojmy „genetická dedičnosť“, „sociálna dedič-

nosť“, „psychologická dedičnosť“ atď. Oceňuje význam historického materializmu, ktorý prvý umožnil skutočne prekonať hlavné ťažkosti teoretickej antropológie.

Vcelku možno konštatovať, že v recenzovanej štúdiu sa uplatňuje náročný prístup k riešeniu týchto problémov: význam a miesto politickej ekonómie v systéme spoločenských vied, výnimočná nosnosť ekonomickej analýzy pre antropológiu vo všeobecnosti a najmä pre psychológiu, špecifický vzťah medzi osobnosťou, biologickou individualitou a spoločenskou realitou. Kľúč k správne určeniu miesta, hraníc a funkcie psychoanalýzy, ako aj jej vzťahu k historickému materializmu autor hľadá v špecifickosti jej predmetu skúmania. Autor tvrdí, že práve zneužitá „paralela“ medzi Marxom a Freudom tvorí východisko rôznych eklektických pokusov vytvoriť freudo-marxizmus, ktorý prostredníctvom slovnej hry, „preložením“ historického materializmu do reči „freudovského podvedomia“ (napríklad priame spojenie medzi štruktúrovanosťou priania a výrobnými vzťahmi, „sexuálna revolúcia“ ako kritérium sociálnej revolúcie atď.) sleduje ideologický zámer zakrývať podstatu kapitalistického vykorisťovania, oslabovať vplyv marxistického učenia o triednom boji, sociálnej a socialistickej revolúcii na vedomie más.

Hneď v úvode svojej štúdie S. K ä t z e l oboznamuje čitateľa s celkovou spoločensko-politickou situáciou, vznikom a vývinom nových vied a štýlom myslenia v čase, keď sa formujú Freudove svetonázorové a vedecké pozície. Vplyv rôznych psychologických a psychiatrických koncepcií, o ktorých podáva autor krátku charakteristiku a vlastná terapeutická prax vedú Freuda k vytvoreniu teoretickej koncepcie, vychádzajúcej z infantilnej sexuality. Autor upozorňuje na ten dôležitý fakt,

že každá psychologická teória je založená na určitej svetonázorovej koncepcii, ktorá predovšetkým prostredníctvom prevládajúceho obrazu človeka podstatne ovplyvňuje danú teóriu. Preto aj psychoanalýza, ktorá sa zaoberá určitými aspektmi človeka, musí najskôr preskúmať celkový obraz človeka. Freudovi pri určovaní psychična človeka slúži ako model neurotik a izolované individuum. S. Kätzel dokazuje, že Freudov obraz človeka nie je vytvorený len z jeho čisto terapeutických skúseností, ale je prispôbený ideologickým premisám buržoázneho obrazu človeka.

Autor systematicky rozoberá základné piliere Freudovej psychoanalýzy: podstatu a funkciu podvedomia, kvalitatívnu nemennosť a vrozenosť pudov ako poslednej prapríčiny každej ľudskej aktivity, zvláštny význam a postavenie libida medzi pudmi atď. Zároveň ukazuje, ako vysvetľuje podvedomý charakter psychických procesov popredný sovietsky psychológ Rubinstein, vychádzajúci z marxistickej koncepcie človeka.

Zaujímavé sú konštatovania autora, ako Freud v úsilí prekonať špiritualistické chápanie ľudskej podstaty upadá do druhej krajnosti, absolutizácie biologickej štruktúry človeka, pričom veľmi dôležitú úlohu malo metafyzické zveličenie významu analógie, prevzatej z metodológie mechanistického materializmu. „Freud stroskotal na historických a svetonázorových obmedzeniach pri pokuse riešiť základné metodologické problémy psychoanalýzy.“ (s. 83)

Marxizmus striktno odmieta Freudovu naturalistickú koncepciu pudov a s ňou spojený geneticizmus, negujúci spoločenskú determináciu psychična človeka.

Po hlbokom a dôkladnom rozbere Freudovho diela autor odhaľuje, že

niektoré jeho materialistické výroky pomáhajú lepšie pochopiť, aké môžu vzniknúť dôsledky, keď sa preberá metafyzicky obmedzený materializmus. Freud podľahol ilúzii, že filozofické problémy možno riešiť pomocou metód prírodných vied, presnejšie fyziky druhej polovice 19. storočia.

Psychoanalýza nesie pečať historickej situácie na prechode k novej etape ekonomického, politického a ideologického panstva buržoázie. Odráža sa to v teoretických základoch psychoanalýzy vo forme viac alebo menej sprostredkovanej jednoty mechanisticko-materialistických, subjektivistických, naturalistických a iracionálnych aspektov koncepcie človeka. S. Kätzel prináša hlboký pohľad na dve principiálne odlišné koncepcie dejín — materializmus a psychologizmus. Dokazuje, ako Freudov biologizmus aplikovaný na spoločnosť nevyhnutne končí v idealizme. Ešte plastickejší obraz o „večnom“ protirečení medzi individuom a spoločnosťou nadobúda čitateľ oboznámením sa s Freudovým chápaním kultúrneho procesu s jeho nebezpečnými ideologickými konzekvenciami. Akákoľvek zmena spoločenského poriadku nemôže vyriešiť principiálny protiklad medzi individuom a spoločnosťou, môže len zmierňovať mieru „obmedzovania pudov“. Z toho vyplýva požiadavka psychoanalýzy vzdať sa podstatných zmien v spoločenskom systéme a pokúsiť sa reformami zmierňovať spoločensky podmienené utrpenie.

V závere treba vyzdvihnúť autorov vydarený zámer vykresliť proces zmien vo Freudovej koncepcii, ktorý bol ovplyvnený spoločenskými udalosťami, svetonázorovou pozíciou maloburžoázie a iracionálnymi filozofickými učebnými.

Predmetom štúdie W. F r i e d r i c h a je analýza vplyvu psychoanalýzy na

teoretické myslenie súčasnej buržoáznej sociológie; predovšetkým na americkú sociológiu, ktorej duchovným otcom sa stal T. Parsons. Parsons mal kľúčovú úlohu pri transformácii psychoanalytického myslenia do buržoáznej sociológie.

Autor výstižne načrtáva teoretickú pozíciu T. Parsonsa, jeho štruktúrno-funkčnú analýzu systému, teóriu sociálnych rol, typológiu sociálnych systémov atď.

Na rozdiel od ostatných štúdií sa autor obmedzuje na centrálnu kategóriu a tézu teoretickej koncepcie Freuda, ktoré pomáhajú pochopiť jej transformáciu do buržoáznej sociológie. Zameriava pozornosť na fázový model vývoja osobnosti a súčasne podáva jeho kritiku z pozície historického materializmu. Nedocenenie, ignorovanie hlbokej sociálno-ekonomickej a politicko-ideologickej analýzy spoločnosti sa odráža v psychoanalýze, v kultúrno-pesimistickom postoji a negatívnom hodnotení spoločnosti ako „cudzieho, hroziaceho vonkajška“. V psychoanalýze našiel Parsons metodologický model pre svoju teóriu sociálneho systému a východisko pre vysvetlenie motivácie rôznych spôsobov ľudského konania. Jeho teória socializácie, koncepcie štruktúry a vývoja osobnosti je silne ovplyvnená predstavami a názormi Freudovej psychoanalýzy, predovšetkým fázovým modelom vývoja osobnosti. Psychologizácia spoločenských javov sa vypukle prejavila v Parsonsovej koncepcii tzv. kultúry mládeže, ktorá až do dnešných dní významne vplyva na tvorbu sociologických teórií mládeže v USA a v západnej Európe. Nespokojnosť mládeže so spoločnosťou charakterizuje ako správanie odkláňajúce sa od normy, ktorého príčinou je strata rodinných zväzkov a individuálne ťažkosti prispôsobovania sa priemyselnej

spoločnosti. Úplne tu chýba konkrétna analýza sociálneho postavenia mládeže v kapitalistickej spoločnosti, čo je centrom kritiky autora.

Positívnym prínosom je autorov široký záber pri zdôvodňovaní a hľadani príčin prenikania psychoanalytických ideí do spoločenských vied, hlavne sociológie. Odhaľuje potrebu buržoázie mať v dobe kríz takú ideologicko-teoretickú koncepciu, pomocou ktorej by si mohla naďalej zabezpečiť svoje sociálno-ekonomické a politické panstvo. Parsonsova teoretická koncepcia vyhovuje týmto požiadavkám tým; že nie je zameraná na vývoj, ale na optimalizovanie „rovnovážneho stavu“ spoločenského systému. Individuá ako elementy sociálnych systémov sú donútené mechanicky a slepo sa prispôsobovať jestvujúcim sociálno-kultúrnym hodnotám a normám. Autor podáva obsažnú kritiku Parsonsovej teórie, jej jednostrannej deduktívnej metódy, ilustratívneho používania empirických faktov, prílišnej abstraktnosti a ignorovania konštitutívnej úlohy materiálneho bytia spoločnosti pri tvorbe motívov, hodnôt a noriem. V závere štúdie W. Friedrich zdôrazňuje principiálne odlišné východisko marxistických spoločenských vied pri rozpracovávaní teórie osobnosti.

V poslednej štúdií W. Hollitscher odhaľuje reakčný charakter každého pokusu biologického redukcionizmu odvodzovať podstatu a konanie človeka len z jeho biologickej stránky a popierať spoločenskú determináciu a významnú ľudskú schopnosť — učenie. V popredí súčasného vedeckého záujmu stojí problém správneho vysvetlenia vzťahu biologického a sociálneho pri vzniku a vývoji človeka.

Vychádzajúc z tézy, že sa nededia vlastnosti, ale dispozície a opierajúc

sa o výsledky výskumov, dochádza autor k záveru, že rozvoj mnohých vlastností a schopností príslušníkov rôznych pohlaví závisí od ich sociálnej pozície v spoločnosti, t. j. od toho, akú sociálnu funkciu vykonávajú, aké požiadavky na nich spoločnosť kladie a aké sú konkrétne a reálne možnosti v jednotlivých spoločenských systémoch tohto rozvoja. V spoločnosti, ktorá umožňuje všestranný rozvoj vlastností (autor pritom vysoko vyzdvihuje význam zrovnoprávenia oboch pohlaví v NDR), sa výrazne oslabujú sociálne podmienené rozdiely medzi pohlaviami.

Ťažisko Hollitscherovej štúdie je v kritickej analýze „biologického antropologizmu“. Jej bázu tvoria myšlienky klasikov marxizmu a autorom vybrané najnovšie poznatky genetikov, antropológov, psychológov atď.

Dôležitá a podnetná je jeho polemika s tými vedcami, ktorí zastávajú názor o „vrodenom pude agresivity“ u človeka. V tejto súvislosti najväčšiu pozornosť venuje prácam nositeľa nobelovej ceny Konrada Lorenza. Tento vedec, v súčasnosti veľmi vplyvný a populárny, pomocou analógie prenáša svoje poznatky zo správania zvierat na človeka a spoločnosť. W. Hollitscher cituje mnoho popredných vedcov, ktorí z dvoch podstatných hľadísk kritizujú Lorenzove názory: a) nejestvuje žiaden vedecký dôkaz, že u zvierat funguje nejaký všeobecný, vrodenný a od vonkajšieho prostredia nezávislý „pud agresivity“; b) extrapoláciu* „pudu agresivity“ na sociálnu sféru a ignorovanie významu sociálneho

prostredia pri determinácii konania a správania človeka, ako aj nedocenenia analýzy konkrétne-historických spoločenských vzťahov ako rozhodujúceho faktora vzniku agresívneho konania človeka.

V krátkom dejinnom exkurze do teórií rasizmu autor ukazuje, ako sa mnohé vedecké poznatky prekrúcajú, absolutizujú a zneužívajú pre politické a dobyvačné záujmy reakčných kruhov.

Pre súčasný zintenzívnený boj za ľudské práva nadobúdajú veľký význam závery o rasovej otázke, spoločne vypracované poprednými odborníkmi na zasadnutí UNESCA v r. 1964, ktoré autor vo svojej práci využíva. Jej charakteristickou črtou je tiež použitie veľkého množstva empirického materiálu.

Na záver našich úvah možno konštatovať, že zborník, napísaný poprednými odborníkmi, je aktuálnym a potrebným príspevkom do marxistickej kritiky psychoanalýzy. Celá práca sa vyznačuje mnohostrannou kritickou analýzou biologizujúcich a psychologizujúcich koncepcií. U niektorých autorov náročnejší, ale prístupný postup a štýl pomôžu čitateľovi orientovať sa v zložitých filozofických a svetonázorových problémoch, súvisiacich s psychoanalýzou a rôznymi teóriami agresivity a rás. Nesporným pozitívnym prínosom je nielen informatívna a kritická stránka práce, ale aj rozpracovávanie marxistickej teórie osobnosti.

Zuzana Kiczková

ZÁKLADY HISTORICKÉHO MATERIALIZMU

Grundlagen des historischen Materialismus, Dietz Verlag, Berlin 1976

Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti si vyžaduje ďalší rozvoj

spoločenských vied a predovšetkým dialektického a historického materia-